

Hierarchia wartości moralnych (komunikat z badań)

Egzystencja człowieka jest związana z wartościami. Życie wartościami i dla wartości odróżnia ludzi od zwierząt, bowiem człowiek jest ich nosicielem, odkrywcą, uczestnikiem, twórcą i użytkownikiem. Człowiek żyjąc wartościami równocześnie sam urzeczywistnia się jako wartość.

Pierwszeństwo wartości moralnych można rozważać z punktu widzenia teorii i praktyki. Po pierwsze wiążą się one z naczelnym celem życiowym, czyli z dążeniem do najdoskonalszych form bytowania. Z punktu widzenia praktyki, tylko ten człowiek jest ceniony, który żyje zgodnie z uznanymi wartościami moralnymi. Gwałcenie porządku moralnego powoduje bowiem zaburzenia w obrębie życia jednostek, rodzin, społeczeństw. Natomiast uznanie prymatu wartości moralnych nie może wpływać hamująco na wytwarzanie i używanie innych wartości. Nie chodzi tutaj o eksterminację owych wartości, lecz o ich harmonizowanie¹.

Prymat wartości moralnych był przedmiotem badań prowadzonych na przełomie lat 1994/1995. Badaniami objęci zostali słuchacze II roku studiów stacjonarnych (191 osób) i zaocznych (259 osób) na kierunku nauczania początkowego z wychowaniem przedszkolnym. Badani stanowią grupę reprezentatywną wszystkich studentów tegoż kierunku – 1177 słuchaczy. Uwaga w niniejszym artykule skoncentrowana zostanie przede wszystkim na studentach studiów dziennych oraz na problematyce wartości.

Badania dotyczące problematyki wartości podejmują przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych, jak np. psychologia, socjologia, filozofia, logika i pedagogika. U podłoża owych badań leżą definicje terminu „wartość” oraz różne kryteria wyodrębniania poszczególnych typów wartości. Analiza literatury naukowej prowadzi do stwierdzenia, że zarówno określeń, jak i kryteriów podziału wartości jest bardzo dużo. Istnieje zatem problem związany z wyborem tej jedynej, najlepszej i obiektywnej. Czy taka istnieje? Każdy kto podejmuje się badań tego zagadnienia dąży do odpowiedzi na to pytanie.

¹ Por. Z. Goliński, *Prymat wartości moralnych*, Lublin 1946, s. 17-23.

W badaniach podjętych przez autorkę artykułu przyjęto podział na poszczególne kategorie wartości zaprezentowany przez Stanisława Kisiela¹. Przeprowadziła ona badania dotyczące uwarunkowania rozwiązań problemów moralnych postawami wobec religii. Podział obejmował jedenaście kategorii wartości: estetyczne (np. twórczość artystyczna, zwiedzanie muzeów i galerii), hedonistyczne (korzystanie z przyjemności życiowych, rozrywki), humanistyczne (np. niezależność, wolność), naukowe (intelektualne-wykształcenie, wiedza, erudycja), materialne (np. dobra materialne, wysokie zarobki), moralne (bezinteresowność, uczciwość), polityczne (np. dyskusje polityczne), prestiżowe (np. władza, autorytet, kariera), religijne (udział w obrzędach religijnych), społeczne (działalność społeczna wszelkiego rodzaju), zdrowotne (np. dbanie o zdrowie).

W oparciu o analizę literatury wybranych przedstawicieli świata nauki wyodrębniono następujące wartości moralne: bezinteresowność, dzielność, lojalność, mądrość, miłość, miłosierdzie, obowiązkowość, odpowiedzialność, opanowanie, prawdomówność, prawość, sprawiedliwość, szlachetność, tolerancja, uczciwość, umiejętność przebaczenia, wierność. Są to najczęściej pojawiające się rodzaje wartości moralnych. Oznaczają one pozytywny stosunek do najwyższego celu w życiu ludzkim, mają bardzo ludzki charakter i uszlachetniający wpływ na człowieka; są powszechne i dostępne, nie można ich nadużyć. Wartości moralne to „ogólne wzory i ideały postępowania odnoszące się do poszczególnych kategorii ludzkiego działania (oddawanie drugiemu człowiekowi tego co mu się należy, mówienie prawdy), wyrażające doskonałość, która nie tylko odpowiada tym działaniom i się w nich urzeczywistnia ale urzeczywistniając doskonali człowieka jako osobę”². Tak więc człowiek nie jest nigdy bardziej człowiekiem, jak wtedy, gdy realizuje wartości moralne lub z nich korzysta. Ich powszechność i dostępność powoduje uwrażliwienie na dobro moralne. Nikt i nic nie może odgradzić człowieka od moralnych wartości. Do ich realizacji nie potrzeba niczego poza wolną myślą i świadomą wolą. Przejawiają się one w czterech zasadniczych formach. Są to: ideały moralne człowieka, cnoty moralne, czyny moralnie dobre i instytucje trwałe wyrosłe z ideałów moralnych³.

¹ Por. S. Kisiel, *Uwarunkowania rozwiązań problemów moralnych postawami wobec religii*, Siedlce 1983.

² T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1984, s. 181.

³ Por. Z. Goliński, *dz. cyt.*, s. 16.

Na podstawie badań S. Kisiel stwierdził, że wśród studentów najbardziej cenione są wartości moralne i humanistyczne, na trzecim miejscu studenci stawiają wartości zdrowotne a potem naukowe (intelektualne). Wartości moralne pojawiają się na pierwszym miejscu we wszystkich trzech wyróżnionych grupach (niewierzących, obojętnych i wierzących)¹. Studenci WSP w Bydgoszczy na pierwszym miejscu wśród wartości, o które warto ubiegać się w życiu wymienili wartości moralne, na drugim wartości zdrowotne, natomiast na trzecim intelektualne. Zatem mimo upływu czasu nie zmienił się stosunek do wartości moralnych. Na następnych miejscach znajdują się w kolejności wartości: humanistyczne, religijne, estetyczne, hedonistyczne, materialne, społeczne, prestiżowe, polityczne. Do tematów, na które respondenci najchętniej rozmawiają zalicza się moralność, kulturę i literaturę. Natomiast najrzadziej poruszają tematy związane z polityką i historią.

To jednak, czy wartości moralne będą stawiane na pierwszym miejscu winno być odzwierciedlone w ich pojmowaniu (definiowaniu), jak również w umiejętności identyfikowania się z nimi. W tym celu badani zostali poproszeni o określenie w kilku zdaniach pojęcia „wartości moralne”. W odpowiedziach zostały one określone z różnym stopniem ogólności. Odpowiedź najogólniejsza zawierała stwierdzenie, że jest to „zbiór norm, które powinny kierować ludzkim postępowaniem”. Były też odpowiedzi rozbudowane np. o wyrzuty sumienia. W wartościach respondenci dostrzegli kryterium rozróżniania między dobrem i złem. Badani pisali, że wartości „pozwalają dostrzec prawdziwe człowieczeństwo; uszlachetniają człowieka; stanowią o jego wartości i godności. Ich przestrzeganie i wypełnianie przyczyniają się do wzmocnienia wiary w siebie i istoty ludzkie; stoją ponad człowiekiem tzn. są takie, które nie wiążą się z wyznawaną religią czy przynależnością do jakiejś organizacji. – obowiązują nas wszystkich – ludzi”. Tylko 11 (5.75 % badanych) osób nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Wartością moralną najbardziej cenioną przez respondentów jest uczciwość. Kolejnymi cenionymi wartościami jest miłość, odpowiedzialność, tolerancja i sprawiedliwość. Najmniej cenionymi są natomiast obowiązkowość, dzielność i opanowanie. Jednak studenci poproszeni o podanie wartości, którymi winien się charakteryzować ich przyszły uczeń-wychowanek nie pomijają tych wartości. Wręcz przeciwnie, od swojego wychowanka wymagają oprócz uczciwości również

¹ Por. S. Kisiel, *dz. cyt.*, s. 104n.

odpowiedzialności, obowiązkowości oraz opanowania. Podobnie jest z podaniem kilku przykładowych wartości moralnych oraz tych, które najbardziej imponują u innych ludzi. Respondenci wymieniają bardzo różne wartości. Wynika z tego, że mimo pewnej preferencji uczciwości nie są oni w stanie określić, która z nich dominuje. Można zatem zaznaczyć, że wartości moralne muszą harmonizować nasze życie. Nie mamy przecież na celu gloryfikowania jednych, kiedy inne są równie istotnie ważne w naszym codziennym funkcjonowaniu. Znaczenie ma jedynie ich absolutna znajomość a w konsekwencji realizowanie ich w postępowaniu. Wśród instytucji umacniających wartości moralne badani wymieniali: Kościół, rodzinę i szkołę. Na pytanie dotyczące życia zgodnego z wartościami moralnymi badani podali następujące odpowiedzi: zdecydowanie tak (T): 10; raczej tak (t): 172; raczej nie(n): 6; zdecydowanie nie (N): 1; nie mam zdania (o): 2. Badani uzasadniali swoje wypowiedzi następująco: „staram się żyć i postępować zgodnie z własnym sumieniem, godnie z szacunkiem do innych; myślę, że okazuję ludziom życzliwość, pomoc, szacunek, wyrozumiałość, miłość. Wszystkie te wartości zaszczepili moi rodzice; przestrzegam zasad, norm ustalonych przez społeczeństwo. Staram się zawsze postępować uczciwie; życie niezgodnie z wartościami moralnymi wydaje się niepełnowartościowe”. Natomiast negatywne ustosunkowanie do tego pytania uzasadniano następująco: „czasy w jakich przyszło nam żyć bardzo często zmuszają nas do omijania wartości moralnych, pomimo, iż są one dla nas bardzo ważne; nie żyję zawsze tak jakbym chciała ale zawsze mam na uwadze dobro innych ludzi i ich szczęście; nie zawsze działa samokontrola, by nie przynosić innym krzywdy”. Inne były odpowiedzi dotyczące uznania wartości moralnych za najważniejsze: (T): 86; (t):99; (n): 3; (N): 0; (o): 3. Uzasadnianie tych wyników wydaje się być głębsze. Respondenci twierdzili bowiem, że te wartości „pomagają odnaleźć swoje miejsce wśród innych ludzi, pomagają w kontaktach z nimi, podkreślają bycie dobrym; dzięki nim zachowywana jest harmonia; uszlachetniają człowieka; czynią go lepszym; godnym swojego człowieczeństwa; kształtują życie, postępowanie a nawet tworzą samego człowieka; pomagają żyć w zgodzie z samym sobą i otoczeniem; opiera się na nich ludzkie działanie”. Zbliżone wyniki uzyskano w stawianiu wartości moralnych jako najważniejszych w pracy nauczyciela: (T): 75; (t):89; (n): 9; (N): 1; (o): 16. Podobnie kształtowały się wyniki dotyczące wartości w pracy nauczyciela nauczania początkowego: (T): 81; (t):86; (n): 7; (N): 0; (o): 16.

Respondenci potwierdzają założenie inicjatorce badań o potrzebie prymatu wartości moralnych w pracy nauczyciela. Szczególną uwagę należy zwrócić na wiek wczesnoszkolny, w którym dziecko nie tylko poznaje wiedzę, lecz jednocześnie w osobie wychowawcy widzi wzór do naśladowania. Na tym szczeblu nauki występuje niespotykana w następnych klasach starszych gotowość utożsamiania się z nauczycielem i bezwzględne do niego zaufanie, co stwarza wyjątkowe warunki w zakresie działań dydaktyczno-wychowawczych. Treścią pracy nauczyciela jest wspomaganie rozwoju ucznia. Dokonuje się ono dzięki organizowaniu przez nauczyciela relacji ze światem, dostarczania mu treści kształcących jego rozumienie, odczuwanie i wpływanie na świat, którego samo jest częścią¹. Z tego względu bardzo istotne jest preferowanie wartości moralnych nie tylko w treściach dydaktycznych ale również w relacji z uczniami.

Podsumowanie

1. Studenci studiów dziennych preferują wartości moralne wśród innych kategorii.
2. Nie tylko uważają wartości moralne za najważniejsze, ale jednocześnie sfera ta jest najczęściej poruszaną problematyką ich dyskusji. Ponadto umiejętnie definiują termin „wartości moralne”.
3. Dostrzegają także znaczenie preferowania wartości moralnych w pracy nauczyciela, ze szczególnym podkreśleniem pracy nauczyciela nauczania początkowego.

¹ Por. B. Jodłowska, *Start – szok zawodowy – twórcza praca nauczyciela*, Warszawa 1991.